

to Manchester for business purposes. As a matter of fact, I find this correspondence to be very interesting and even touching, from time to time. With a brotherly devotion and care, İlyas was writing to Cemil, often giving him advice on the importance of identity, religion, honor and integrity. By the time a potential reader finishes the reading of this book, I am convinced that, among other things, she/he will have become acquainted with three “new” men of the past, their private lives, struggles and aspirations. Thus, one could say that the author preserved a few of the so-called “small people” from oblivion, or, in other words, we can say she got the Mataracızâde family out of their relative anonymity, providing them a place on a broader and more visible scholarly stage.

At the end, it should be stressed that this book represents a successful scholarly investigation that fits well into the existing body of knowledge about the character and complexity of socio-political changes which marked the last years of the Ottoman history. But more importantly, it provides us with a tightly argued, nuanced and highly interesting picture of the Ottoman trading culture, as well as with the information on lives and struggles of the raising Muslim bourgeoisie in the eve of the World War I. Thus, it is a most welcomed addition to scholarship that will surely help future researchers to better understand the ways how stories of “small” people and sequences of history could be knowledgably used in debating and reconstructing big and important historical problems.

AMILA KASUMOVIĆ

Amila Kasumović, *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, UMHIS [i. e.] Udruženje za modernu historiju /Udruga za modernu povijest, Sarajevo, 2016, 397 str.

Knjiga autorice dr. Amile Kasumović pod naslovom *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, predstavlja doktorsku disertaciju odbranenu na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 11. juna 2013. godine. U bosanskohercegovačkoj i stranoj historiografiji nema djela u kojem se u cjelini razmatra razvoj trgovine u Bosni i Hercegovini u periodu od 1878-1914. Knjiga dr. Amile Kasumović postojeću prazninu popunjava u znatnoj mjeri. Obima je 397 strana, od kojih se na glavni tekst odnosi 338 strana, na zaključak na bosanskom i na njemačkom 13 strana (339-356), popis korištenih izvora i literature 17 (373-388), priloge 16 i na registar ličnih i geografskih imena 9 (389-397) te na sadržaj tri strane. U nizu dat je prateći kritički aparat, sa 870 napomena u ujednačenoj formi. Pored uvodnih razmatranja knjiga je koncipirana iz pet glava sa po više kraćih poglavlja. U opširnim uvodnim razmatranjima autorica je ukazala na značaj teme i njenu istraženost u historiografiji, definirajući problemski okvir za njeno kompleksnije sagledavanje. U drugom dijelu uvoda autorica razmatra mjesto i ulogu Bosne i Hercegovine u zakonodavnom sistemu Monarhije.

U prvom poglavlju knjige pod naslovom *Između Istoka i Zapada. Trgovinsko zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini 1878-1882*. (str. 33-120) autorica je posebnu pažnju posvetila ocjeni karaktera osmanskog trgovinskog zakonodavstva, razmatrajući utjecaj pod kojim je ono bilo i kako se provodilo u praksi. Posebna pažnja je posvećena načinu

rješavanja pitanja usko vezanih za trgovinski život u okupiranom području. Ukazano je na komplicirani prijelaz Bosne i Hercegovine iz orijentalno-osmanskog u zapadnoevropski civilizacijski krug, pri čemu su i uprava zemlje, njena administrativna podjela, pravo i pravosudna praksa također bili dijelom tranzicije. Nakon okupacije Bosne i Hercegovine austrougarska uprava je privremeno ostavila na snazi osmanske zakone, a za pitanja koja nisu bila regulirana osmanskim zakonodavstvom, ili su bila, ali se kao takva nisu uklapala u koncept nove uprave, bilo je predviđeno da budu regulirana u skladu sa praksom kakva je postojala u Monarhiji. U početku novu upravu je interesiralo na koji način će se prikupljati informacije o trgovačkom poslovanju u novookupiranom području. Trgovačke izvještaje je do datog momenta sastavljao austrougarski konzulat, ali je tu funkciju ubrzo preuzela Zemaljska vlada. Iako je ona dobila instrukciju da te izvještaje sastavlja na isti način na koji su to činili i konzuli, prvi izvještaji nisu bili ocijenjeni kao podobni za objavljivanje, a osim toga se dosta kasnilo sa njihovim podnošenjem. Trgovački sudovi su prestali postojati kao samostalna tijela, a umjesto njih su se trgovinskopravnim sporovima bavili okružni sudovi kojima su u tim slučajevima dodjeljivani sudski pomoćnici ili prisjednici iz trgovačkog staleža. Još u ljeto 1880. godine bila su riješena i pitanja kućarenja, akcionarskih društava, zaštite maraka i oznaka. Iako kućarenje nije predstavljalo novinu u okupiranoj oblasti, ono je ipak bilo detaljno regulirano. Autorica ukazuje na činjenicu da je od posebnog značaja bilo rješavanje carinskog pitanja i uvođenja monopola. Carinsko pitanje nije bilo jednostavno riješiti kako zbog neodređenog državno-pravnog položaja Bosne i Hercegovine, tako i zbog

neusaglašenih stavova unutar Monarhije. U konačnici, to pitanje je riješeno donošenjem Zakona o uvođenju Bosne i Hercegovine u zajedničku carinsku oblast Monarhije 20. decembra 1879. godine. Zakon je trebao stupiti na snagu 1. januara 1880. godine. Bio je određen i carinski aversum za Bosnu i Hercegovinu od 600.000 forinti u zlatu na ime odštete za gubitak carinskih prihoda. Monopol također nije predstavljao novinu u okupiranoj oblasti, ali je nova uprava nastojala da uskladi monopol tih oblasti sa onim u Monarhiji, pa je Bosna i Hercegovina već u aprilu 1880. godine dobila svoj *Red za duhanski monopol*. So je bila proglašena predmetom monopolskog poslovanja još u julu 1879. godine, kako bi se nova uprava riješila stranih konkurenata na tržištu soli. Red za monopol baruta, kojim se inače nije moglo uopće trgovati, stupio je na snagu 1. novembra 1880. godine. Već od početka 1881. godine su počele pripreme za izradu *Trgovačkog zakona za Bosnu i Hercegovinu*, koji je konačno odobren 24. juna, a trebao je stupiti na snagu 1. novembra 1883. godine. Uz *Trgovački zakon* su u paketu bila riješena i pitanja *Mjeničnog zakona* i *Stečajnog reda*, koji su značili izvjesni zaokret u trgovinskom životu Bosne i Hercegovine i njeno okretanje modernim, evropskim ekonomskim pravcima.

U drugom poglavlju pod naslovom *Trgovinska politika u vrijeme konsolidacije trgovinskih odnosa Bosne i Hercegovine 1883-1895*, autorica razmatra određena pitanja karakteristična za vremenski period od 1883. do 1895. godine, kada se počela osjećati primjena zakonskih osnova vezanih za trgovinu, a trgovinski život zemlje oživljavao, počele su se otvarati trgovačke škole koje nisu odgovarale obrazovnim potrebama stanovništva: dopušteno je osnivanje

trgovačkih društava u Sarajevu, čime je domaćim trgovcima pružena prilika da jednim dijelom utječu na tok trgovinskog prometa. U to vrijeme je bila pokrenuta i inicijativa za osnivanje *Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu*. Reorganizacija je poduzeta i na polju trgovinske izobrazbe. Otvorene trgovačke škole nisu pokazale željene rezultate. U tom periodu su se počeli otvarati i novčani zavodi, te potporni fondovi za trgovinu i obrt, čija je osnovna namjena bila kreditiranje trgovaca i obrtnika, uz povoljne kamate i primjerene uvjete otplate. Zemaljska vlada je 1900. godine dobila dozvolu da otvori jedan takav fond u Sarajevu, a nakon toga je zaživjela praksa otvaranja tih fondova u većim mjestima ili značajnijim trgovačkim centrima u zemlji. Istovremeno je bilo ukinuto subvencioniranje trgovačkim muzejima (ugarskom i austrijskom).

U trećem poglavlju knjige pod naslovom *Period novih inicijativa i revidiranja pojedinih segmenata trgovinskog zakonodavstva 1896-1907*, autorica označava to razdoblje kao vrijeme za koje je bila karakteristična jača konsolidacija trgovinske razmjene unutar Bosne i Hercegovine kao i Monarhije, a sa druge strane je ocijenjen kao period kada se pokazala potreba da se izvrši reorganizacija trgovačkih škola koje nisu odgovarale obrazovnim potrebama stanovništva: bilo je dopušteno osnivanje trgovinskog društava u Sarajevu, čime je pružena prilika domaćim trgovcima da jednim dijelom utječu na tok trgovinskog prometa. Sredinom 1895. godine se krenulo sa izmjenama *Zakona o zaštiti maraka*. *Naredba o patentima za Bosnu i Hercegovinu* je bila stavljena van snage zakonima iz 1891. i 1893, što je Bosnu i Hercegovinu stavilo u nezavidnu poziciju, budući da su i austrijski i ugarski zakoni o patentima trebali biti primjenjivani na tom području,

iako nisu bili usaglašeni i čak su imali kontradiktorne odredbe. Međutim, budući da u praksi dodjela patenata (privilegija) nije zaživjela u značajnijoj mjeri u Bosni i Hercegovini, Zemaljska vlada nije previše posvećivala pažnju tom pitanju i zadovoljila se činjenicom da privilegij stečen u jednom dijelu Monarhije istovremeno važi i za područje Bosne i Hercegovine. Naredbom od 1. jula 1907. godine je bio iznova reguliran i točarinski porez. Reorganizacija je poduzeta i na polju trgovinske izobrazbe. Otvorene trgovačke škole nisu postigle željene rezultate. U tom periodu su se počeli otvarati i novčani zavodi, te potporni fondovi za trgovinu i obrt, čija je osnovna namjena bila kreditiranje trgovaca i obrtnika, uz povoljne kamate i primjerene uvjete otplate. Zemaljska vlada je 1900. godine dobila dozvolu da otvori jedan takav fond u Sarajevu, a od tada je zaživjela praksa otvaranja tih fondova u većim mjestima ili značajnijim trgovačkim centrima u zemlji.

U IV poglavlju pod naslovom *Trgovina po mjeri Bosne i Hercegovine (1908-1914)* autorica razmatra jedan od važnijih perioda u povijesti Bosne i Hercegovine. Da bi se dobila kompleksnija slika atmosfere u kojoj se odvijao razvoj trgovine, autorica je prvo oslikala tadašnji okvir političkih dešavanja i njihov utjecaj, ukazujući na činjenicu da je Bosna i Hercegovina 1908. godine, umjesto statusa *okupirane* dobila status *anektirane zemlje*. Bosna i Hercegovina je konačno 2. januara 1909. godine dobila *Trgovačku i obrtnu komoru*. Tim zakonom je bilo određeno da cijela Bosna i Hercegovina predstavlja jedno komorno područje, čiji su birači bili podijeljeni u tri izborna tijela. Uloga Komore je bila savjetodavna, ona je mogla vijećati o svemu što se odnosilo na trgovački i obrtnički život u zemlji, mogla

je samostalno, ili na poziv Zemaljske vlade, saopćavati svoja zapažanja i prijedloge o potrebama trgovine i obrta. Druga ovlaštenja Komore su bila jednako bitna, kao što je bilo vođenje *Ureda za registraciju maraka*, vođenje iskaza o protokoliranim firmama, svjedočenje o običajima u trgovini, odlučivanje u svojstvu obraničkog suda u razmiricama povodom trgovačkih i obrtnih poslova i na koncu, jednom godišnje, slanje preko Zemaljske vlade na Zajedničko ministarstvo finansija, kojemu je neposredno bila podređena, izvještaja o ekonomskom stanju Bosne i Hercegovine. U tom periodu se radilo i na ponovnoj reorganizaciji trgovačkih škola, ali i na otvaranju trgovačkih akademija. *Trgovačka akademija* u Sarajevu je počela sa radom 1. oktobra 1912. godine. Razmatrala se i mogućnost otvaranja *Trgovačke akademije* u Mostaru, za koju je bio izrađen i *Nastavni plan* za koji se tražilo odobrenje u maju 1914. godine, ali ta ideja nije realizirana zbog izbivanja Prvog svjetskog rata.

U petom poglavlju pod naslovom *Politika i statistika: Trgovina Bosne i Hercegovine u periodu između 1878. i 1914.* autorica je posebno ukazala na činjenicu da je Bosna i Hercegovina bila primljena u *Zajedničku carinsku uniju* s Monarhijom već 1880. godine, ali u početku nije bilo statističkih podataka o prometu robe s Monarhijom. Željeznički promet nije bio zaživio, a nije postojalo ni deklariranje robe. Zato su izostali ozbiljniji pokušaji da se urade statistički pregledi o prometu robe između Bosne i Hercegovine i Monarhije, budući da je bilo jako teško doći do željenih i pouzdanih podataka. Situacija se promijenila 1894. godine kada je pri Zemaljskoj vladi u Sarajevu bio osnovan *Statistički odjel*, koji je u početku pažnju morao posvetiti predstojećem popisu stanovništva, a potom se prešlo na izradu različitih publikacija vezanih za razne

grane uprave, a na koncu je tom Odjelu bila povjerena izrada statistike vanjskog prometa robe Bosne i Hercegovine. Autorica konstatira da se, ukoliko se taj promet posmatra kroz statističke podatke, vidi da je po količini robe izvoz prednjačio nad uvozom. Međutim, vrijednost izvezene/uvezene robe, izražene u milionima kruna, predstavljala je realan pokazatelj tog prometa. Ti podaci potvrđuju da je vrijednost uvezene robe bila daleko veća od one koja je bila određena za izvoz, što navodi na zaključak da su u Bosnu i Hercegovinu uvoženi uglavnom gotovi proizvodi, čija je cijena bila veća, dok su izvožene sirovine i polufabrikati, koji nisu mogli dostići značajnu cijenu u odnosu na gotove proizvode. Na kraju rada, kao što je to uobičajeno, dat je rezime razmatrane tematike.

Autorica dr. Amila Kasumović je pokazala veliku sposobnost u obradi složene teme, formiranju naučnog aparata, stručnoj interpretaciji izvorne građe i literature i u donošenju zaključaka zasnovanih na provjerenim činjenicama. Knjiga je rezultat obimnog istraživačkog rada zbog kompleksnosti teme i donosi mnogo pouzdanih podataka. Korisna je široka izvorna baza najbolje kvalitete. Na osnovu navedenog, knjige se sa zadovoljstvom preporučuje za čitanje.

ZIJAD ŠEHIĆ

Izgubljena revolucija: AFŽ između mita i zaborava, Chiara Bonfiglioli... [et al.], Sarajevo: Udruženje za kulturu i umjetnost: CRVENA, 2016, 199.

Zašto "izgubljena revolucija" u naslovu ovog zbornika, a vezana je uz Antifašistički Front Žena Jugoslavije? Jedan od mnogih